

Dünden Bugüne Gaziantep Geleneksel Mimarisinde Taşın Kullanım*

Gaye Cansunar Yetkin** , Tülay Çobancaoğlu***

Öz

Zengin bir tarihsel geçmişe sahip olan Gaziantep, bulunduğu bölgenin jeolojik yapısında bulunan kireç kayalarını belirli bir döneme kadar aktif bir şekilde kullanmıştır. Topoğrafya, iklim, bitki örtüsü, sosyal ve kültürel yapı, Gaziantep yerel mimari özelliklerin belirlenmesinde etkili olmuş, kentli elindeki malzemeyi söz uygun bir biçimde işleyerek, kente özgün bir mimari karakter kazandırmıştır. Kentin tarihsel süreci içerisinde 1950’li yıllara kadar taş kullanımı devam etmiş olup, bu tarihten sonra betonarme, kentin mimarisinde etkili olmaya başlamış ancak son dönemde gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları ile yapı malzemesi olarak taş, yeniden gündeme gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı; Gaziantep geleneksel mimarisinde taş malzemenin kullanımının geçmişten günümüze olan sürecinin incelemesi ve malzemenin sürdürülebilirliğinin araştırılması ve tartışılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda arşiv araştırmaları ve yerinde incelemelerle kent mimarisinde taş kullanımı çok boyutlu olarak ele alınmış, laboratuvar analizleri ile özgün malzemenin petrografik, mineralojik, mekanik ve fiziksel özellikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Gaziantep geleneksel mimari • Kültürel miras • Kireç taşı • Keymık • Havara

Use of the Stone in Gaziantep Traditional Architecture from Past Today

Abstract

Having a rich historical background Gaziantep (SE of Turkey) limestones have been used as a building stone until recently. Limestones occur in the geological formations near this city. Basic factors crucial for development of the traditional architecture such as the topography, climate, vegetation, social and cultural structure were effective in determining characteristics of local architecture of the city. Artisans of Gaziantep used this stone properly and has given the city an authentic architectural character. Within the historical development of the city, limestones have been used as the main building material until the 1950’s. Recently the reinforced concrete system was used in the architecture of the city. Nowadays after the recent restoration projects carried out in the city, there is a revival use of stone as a construction material.

The aim of this study is to examine the use of stone in the traditional architecture of Gaziantep from past to present and to discuss the sustainability of this material. In this context, the use of stone in the urban architecture is discussed with different perspectives including archival research, site surveys and material properties determined by laboratory analysis.

Keywords

Gaziantep • Traditional Architecture • Cultural Heritage • Limestone • Keymık • Havara

* Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Tülay Çobancaoğlu’nun danışmanlığında hazırlanmakta olan “Gaziantep Geleneksel Mimarisinde Taş Malzemenin Kullanımı ve Korunmasına Yönelik Yöntem Araştırması” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** **Sorumlu Yazar:** Gaye Cansunar Yetkin (Doktora Öğrencisi), Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: gayecsnr@gmail.com ORCID: 0000-0002-7731-779X

*** Tülay Çobancaoğlu (Dr. Öğr. Üyesi), Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: tulaycobancaoglu@gmail.com ORCID: 0000-0002-4621-9775

Atf: CANSUNAR YETKİN, Gaye; COBANCAOĞLU, Tülay, “Dünden Bugüne Gaziantep Geleneksel Mimarisinde Taşın Kullanımı”, *Art-Sanat*, 12(Temmuz 2019), s. 129-162. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2019.12.0014>

Extended Summary

Introduction, Research Questions and Purpose

In this study, the use of stone in Gaziantep 's traditoinal architecture is discussed from past to the present day. The stone types used in city, the existing quarries, the dimensions of stone, and the process up to its use in the structure were examined through the stone builds which constitute the traditional architecture of the city.

Currently, the fact that the authentic stone details are not known and there is not enough number of stone masons who can work with these details, in addition to insufficient application time, have a negative impact on restoration works in the city.

Mostly Urfa limestone is used in conservation works because there are a few active quarries in the city. Thus, the aim of this study is to discuss the relevance of the stone used in restoration works instead of authentic stone. In addition to this, suggestions have been made about the methods that can be applied to quarry local stone.

Literature Review

In the study, work of local researchers were used to determine the traditional architecture features of the city. In this context, Cemil Cahit Güzelbey's publications, interviews with local experts and the results obtained form field study have been useful. There are few written resources of knowledge on the traditional architectural features of the city. The study's aim is to make this information more permanent by means of detail drawings developed over sample structures evaluated according to the order of historical development of the city.

Methodology

In this study, to investigate the development of urban architecture in the historical process and the local architectural features, the local researcher's publications were compiled and then fieldwork was made to reach tangible data. For the purposes of this study, details of in-situ traditional architecture were documented through drawings and photography. One of the reasons for conducting this study was the fact that local stone quarries of the city were shut down, thus leading absence of local stone and perishing of stone masonry.

With the laboratory results that constitute part of the research, the physical, mechanical and chemical properties of the stone types in the city were determined by scientific methods and the stones were classified. The same analysis was carried out on the Urfa lime stone, which is mostly used due to the lack of authentic material and economic reasons in restoration works and the suitability of the material selection discussed.

Results and Conclusions

As a result of the surveys conducted in and around the city, it was found that there was not enough stone quarry. The cost of the stone obtained from the city is approx-

imately twice as much as the cost of Urfa lime Stone These facts explain why local material is not preferred in restoration works. It is not possible to use the old stone quarries because they are in the urban areas of the city where it could be hard to acquire. However, at this stage, it is considered that the studies to be carried out in the vicinity of the city and the new stone reserve areas can be created and new quarries can be opened with the incentives of the state. If the local material needs of institutions carrying out restoration works are provided, a supply-demand equilibrium for use of local stone can be created.

As a result of the material analysis, mechanical, physical, chemical properties of 'Keymık' and 'Havara' stones were determined. It is also seen that the 'Carpın stone' which is defined as marble, is lime stone.

One of the problems of the restoration projects in city, is that they are generally created with the idea of 'renovation in accordance with the authenticity'. However, nowadays, with help of developing technology, consolidation methods in structural and material scale, are not preferred in restoration-conservation projects to carried out in the city. Instead, applications based on rebuilding are preferred by the contractor because they are easier to practice.

The misapplication of traditional architectural details, the inadequacy of the work periods given by the institutions for restoration works, the price foreseen in the current bidding system, happen to be not only insufficient for the traditional stone dressing work, but also the number of craftsmen who know the traditional details in the city is almost insufficient to pass on the knowledge as required, to the most; thus these are the major problems identified in the city.

In this context, the reorganization of the current bidding system, the incentive practices for the implementation of traditional methods and details in restoration practices by institutions working in the field of conservation and the organization of various training programs with the support of professional chamber and non-governmental organizations for maintaining the traditional stonework, are measures that can be taken to solve the problems.

According to the ICOMOS, Charter On The Built Vernacular Heritage (1999), Guidelines in Practice, Article 3; *"The continuity of traditional building systems and craft skills associated with the vernacular has been fundamental for vernacular expression, and essential for the repair and restoration of these structures. Such skills should be retained, recorded and passed on to new generations of craftsmen and builders in education and training"*.

As a result, it is recommended that the practices be carried out while giving importance to the interdisciplinary studies based on scientific conservation approaches.

Giriş

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Gaziantep tarihsel sürecine bakıldığında, Mezopotamya, Hitit, Mitanni, Asur, Med, Pers, İskender, Selefkos, Roma, Bizans, İslam, Arap, Türk - İslam uygarlıkları gibi çok sayıda kültüre ev sahipliği yapmıştır¹. Kent bu kültürel çeşitlilik etkisiyle ortaya çıkan zengin bir mimari mirasa sahip olup, taşın yapı malzemesi olarak kullanılması mimariye yön vermiştir.

Yapı malzemesi olan taşın geleneksel mimaride kullanımı, tarihsel süreç içerisinde, incelenmiştir. Taşın türü, üretimi, kullanım alanları ve şekli, deformasyonu ve sürdürülebilirliği göz önünde bulundurulmuştur. Doğal taşın mimari üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amacıyla bahsedilen 7 ayrı dönemde inşa edildikleri bilinen yapılar üzerinden çalışılmıştır. Malzemenin türü, boyutları, yapıda kullanım biçimi ve yeri belgelenerek, tablolarda gösterilmiştir. Mimarideki doğal taş kullanımının sürdürülebilirliğinin yapısal sorunsal malzeme analizleri ile irdelenmiş, yasal boyut ise genel bir değerlendirme ile ele alınmıştır.

Kentte koruma çalışmaları, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) 14.12.1979 tarih 2047 sayılı kararı ile belirlenen sit alan sınırları, tesciller ve koruma amaçlı imar planının kabul edilmesiyle yasal mevzuat çerçevesinde değerlendirilmeye başlamıştır. 1980 ve 1987 yıllarında mevcut planda yenileme gerçekleştirilmiştir. 1987 yılında sit sınırlarının değiştirilmesi ile koruma amaçlı imar planının yeniden hazırlanması kararı alınmıştır. 1992 yılında plan, Adana Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu (KTVKK) tarafından kabul edilmiş ancak yaşanan sorunlar nedeniyle revize edilerek 1997 yılında tekrar onaylanmıştır.² Günümüzde ise 2011 yılında gözden geçirilmiş olan koruma amaçlı imar planı kullanımdadır. Söz konusu plan etkileme geçiş sahası ile yaklaşık 96 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Kentsel sit ise yaklaşık 81 hektarlık bir alandır.

Kentte çeşitli kurumlar tarafından bireysel koruma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ancak kent bütününde, 2000'li yılların başından itibaren restorasyon çalışmaları çoğalmış ve bu durum tarihi doku üzerinde bir farkındalık yaratmıştır. Kültürel miras bilincinin canlandırılmasında katkı sağlayan ve hızla gelişen uygulama sürecinde, uygulanan detaylar, tercih edilen malzeme türleri, özgünlük, kentsel kimlik ve sürdürülebilirliğin korunması açısından önem arz etmektedir. Temel yapı malzemesi olan yöresel kireç taşı ocaklarının aktif olmaması veya kapatılması nedeniyle restorasyon çalışmalarında genellikle Urfa'daki taş ocaklardan getirilen taşlar kullanılmaktadır.

Koruma ilkeleri bağlamında malzeme seçiminin önemi, özgün malzeme ile onarım malzemesi uyumu açısından ele alındığında, gerçekleştirilen uygulamaların kentsel doku üzerinde yarattığı etki nedeniyle tartışılması zorunludur.

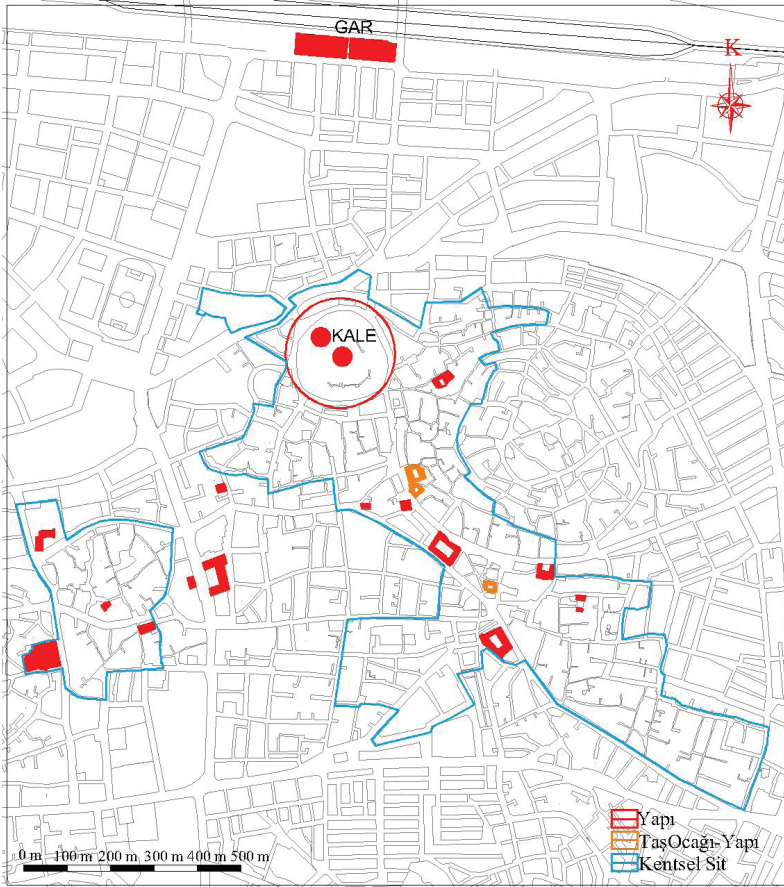
1 A. Edip Çiftçi, **İlk Çağdan Günümüze Gaziantep Tarihi**, Gaziantep 2009, s.13.

2 **Gaziantep Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu Analitik Etüd Raporu**, 2009, s. 88-89.

Kentin Tarihsel Sürecinde Geleneksel Mimari

Kentin geleneksel mimari özellikleri, tarihsel sürece bağı olarak belirlenmiş, aşağıda belirtilen 7 dönem başlığı altında seçilen yapılar üzerinden incelenmiştir.

- 10. yy. öncesi dönem (Hitit, Mitanni, Asur, Med, Pers, İskender, Selefkos, Roma, Bizans)
- 10. yy. Arap - Bizans dönemi
- 11. yy. - 12. Yy. Bizans - Selçuklu dönemi
- 12. yy. sonu - 16. Yy. başı Eyyubiler, Dulkadiroğulları, Memluklar dönemi
- 16. yy. Klasik Osmanlı dönemi
- 19. yy. Geç Osmanlı dönemi
- 20. yy. Cumhuriyet dönemi olmak üzere 7 dönem başlığı altında seçilen yapılar üzerinden incelenmiştir.

G.1. İncelenen yapıların kent içerisindeki konumları

(Gaziantep Koruma Amaçlı İmar Planı kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir)

10. yy Öncesi Dönem

Gaziantep’de ilk yerleşim alanı olarak bilinen kalenin de bulunduğu höyüğün tarihi yapılan araştırmalarda MÖ 5600 yıllarına kadar gitmektedir.³ Bununla birlikte Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama Denetim Bürosu (KUDEB) tarafından yürütülen, Gaziantep Panorama Müzesi inşaat çalışmaları sırasında alanda silah olarak kullanılan taş aletler bulunmuştur. Gaziantep Müze Müdürlüğü tarafından yapılan ön değerlendirmede çıkarılan eserlerin Neolitik Dönem’e ait olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede kent merkezinin tarihsel sürecinin eldeki somut kaynaklar çerçevesinde Neolitik Dönem’e kadar gittiği ifade edilebilir. Bu bilgi Gaziantep Müzesi uzmanları yürütülen çalışma doğrultusunda kesinleşecektir. Bunun yanında günümüzde Gaziantep il sınırlarında yer alan Dülük Antik Kenti’nin Alt Paleolitik Dönem’de iskan edildiği belirtilmektedir.⁴ Demir Çağı öncesi devirlerinin yanında kent çevresinde yer alan arkeolojik sit alanları önemli bir Hitit yerleşmesi olduğunu kanıtlamaktadır.⁵ Kentte daha sonraki süreçte Mezopotamya, Hitit, Mitanni, Asur, Med, Pers, İskender, Selefkos, Roma, Bizans, İslam, Arap, Türk-İslam uyarlıklarının yaşadığı belirtilmektedir.⁶ Kent bu kültürel çeşitlilik etkisiyle zengin mimari mirasa sahip olmuş ve doğal taş, ana yapı malzemesi olarak kullanımda yer almıştır.

Çeşitli kaynaklarda Gaziantep’in ilk dönemlerinde adının Dülük ile karıştırıldığı belirtilmektedir. Gaziantep’in 10 km kuzeyinde yer alan ve antik bir yerleşim olan Dülük’ün kentin tarihi yerleşmesinden daha önce var olduğu bilinmektedir. Antik kent bir dönem Gaziantep ile birlikte anılmış, ilerleyen süreçte harap olduğu için Bizanslılar 10.yy’da kentin merkezini bugünkü Antep merkezine taşımışlar ve yine Dülük ismi ile adlandırmışlardır. İlerleyen süreçte Arapların da bu kente ‘Ayıntab’ adını vermiş olabilecekleri belirtilmektedir.⁷ İlk Çağ’a ait kaynaklarda Antep ismi yer almamakta, Mezopotamya’ya Orta Anadolu’ya bağlayan bölge Dülük olarak adlandırılmaktadır. Bu bilgilerden hareketle Dülük’ün daha eski bir yerleşim olduğu, Antep’in kuruluş tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmadığı ancak iki bölgenin eş zaman dilimlerinde var olduğu, M. 499 yılında gerçekleşen depremde Dülük Kalesi’nin tahrip olması ile Bizans imparatoru Justinianus döneminde (527-565) günümüzde Gaziantep Kalesi’nin bulunduğu bölgenin önem kazandığı söylenebilir. Ancak Antep’in bu dönemden sonra bir süre daha Dülük adıyla anıldığı belirtilmektedir.⁸

Bugüne kadar Dülük Antik Kenti’nde yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu ortaya çıkarılan eserler, bu bölgede yer alan Mithras Tapınakları⁹, şuan ki Gaziantep

3 Mustafa S. Akpolat, **Gaziantep Kalesi, Kentli Kale**, Ankara 2010, s. 15.

4 Mustafa S. Akpolat, **Gaziantep Kalesi, Kentli Kale**, Ankara 2010, s. 15.

5 Doğan Kuban, **Türkiye’de Kentsel Koruma, Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri**, İstanbul 2001, s. 121.

6 A. Edip Çiftçi, **İlk Çağdan Günümüze Gaziantep Tarihi**, Gaziantep 2009, s.23.

7 Doğan Kuban, **Türkiye’de Kentsel Koruma, Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri**, İstanbul 2001, s. 127.

8 Hüseyin Özdeğer, **16. Asırda Ayıntab Livası**, İstanbul, 1988, s. 3.

9 Dülük Antik Kent’inde yer alan Keber Tepe’de bulunan ve Mitra dinine ait ritüellerin gerçekleştirildiği

kentinin sınırları içerisinde mimari yapı malzemesi olarak, doğal taş kullanım pratiğinin çok eskiye dayandığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu tapınaklar dini işlevlerinin yanı sıra kentte çok yakın zamana kadar devam eden taş çıkarma yöntemi sonucu oluşmuş, mağara olarak nitelendirilen taş ocaklarıdır. Bu alandan çıkarılan taşların Dülük Antik Kenti ve çevresindeki yapılaşma için kullanılmış olması muhtemeldir.

Alanda yürütülen kazı çalışmalarında 2015 yılında ortaya çıkarılan mozaikler ve duvar izlerinin bir villaya ait olabileceği belirtilmektedir.¹⁰ Bu yapı kalıntısında kullanılan taş boyutları 47cm yükseklik, 94 cm genişlik, 63 cm derinlik olarak tespit edilmiştir.

10. yy. - Bizans dönemi; Kale

Bu dönemde Antep'in fiziki olarak yapılanmasının kaleden ibaret olduğu belirtilmektedir.¹¹ Kent üzerinde günümüze kadar ulaşmış ilk yapı olduğu bilinen ancak yapım tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunamayan kale bu nedenle 10. yy başlığı altında incelenmiştir.

Yapı bir höyük ve ana kaya üstünde bulunmaktadır. 2005 yılında yapılan sondaj çalışması neticesinde Kale'nin bulunduğu höyüğün tarihinin MÖ 5600 yıllarına kadar gittiği belirlenmiştir.¹² Belirtilen bu tarih Neolitik Dönem içerisinde yer almaktadır. Kalenin yapılış tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yer almasa da, Roma dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında kazılarda bulunan Roma Dönemi seramikleri, inşaa teknikleri, taş boyutları ve duvar kalınlığının Roma Dönemi özellikleri ile uyumlu olması gösterilmektedir.¹³ Kale, birden fazla döneme tanıklık eden ve farklı dönemlerde çeşitli müdahaleler geçiren bir yapıdır. Bu alanda yapılan tespit çalışmasında taşlarda yaklaşık 27, 30 cm yükseklik; 50,75 cm uzunluk; 40,45 cm derinlik ölçüsü alınmıştır. Ancak yapının işlevi ve yapıldığı dönem mimarisi göz önünde bulundurulduğunda yapıda daha farklı ve çeşitli boyutlarda taş kullanımı muhtemeldir.

10. yy ve önceki dönemlere ait günümüze az sayıda yapı ulaşabilmiştir. Kale ve Dülük Antik Kenti'nde açığa çıkan mimari öğeler hem yapıldıkları dönem hem de işlevsel açıdan kentin o dönemde geleneksel mimari özellikleri ve üretim teknikleri hakkında yeterli bilgi sağlayamamaktadır.

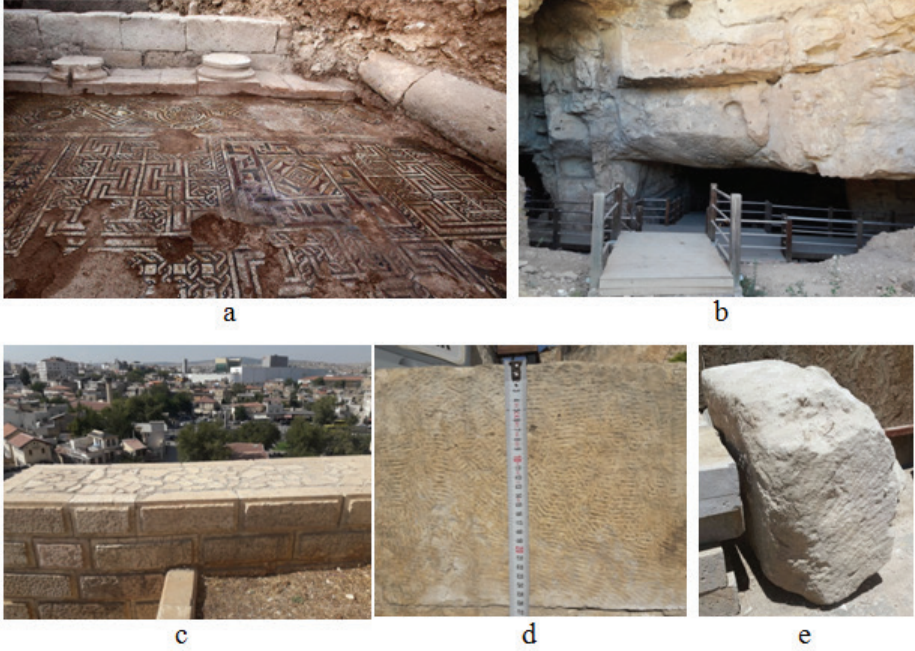
---

bilinen kutsal mekanlar.

10 Dülük Antik Kenti 2015 yılı kazısı basın açıklaması, https://www.uni-muenster.de/Religion-und-Politik/en/aktuelles/2015/nov/PM_Ausgrabungen_Roemisches_Syrien.html/ Erişim Tarihi: 19.02.2019

11 Hüsnü Uğur, Geleneksel Şehrsel Mekanlar, Değerlendirme ve Korunmaları Bağlamında Sistemantik Yaklaşım-Gaziantep Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 41.

12 Mustafa S. Akpolat, **Gaziantep Kalesi, Kentli Kale**, Ankara 2010, s. 40.

G. 2. Dülük Antik Kenti ve kale mimarisi (Gaye Cansunar Yetkin, 2018).

- a: Dülük Antik Kenti'nde bulunan mozaik ve taş duvar b: Mithras Tapınakları
 c: Gaziantep Kalesi sur duvarı d:Kale sur duvarı 27 cm yükseklik ölçüsü
 e: Kaledede bulunan kireç taşı örneği

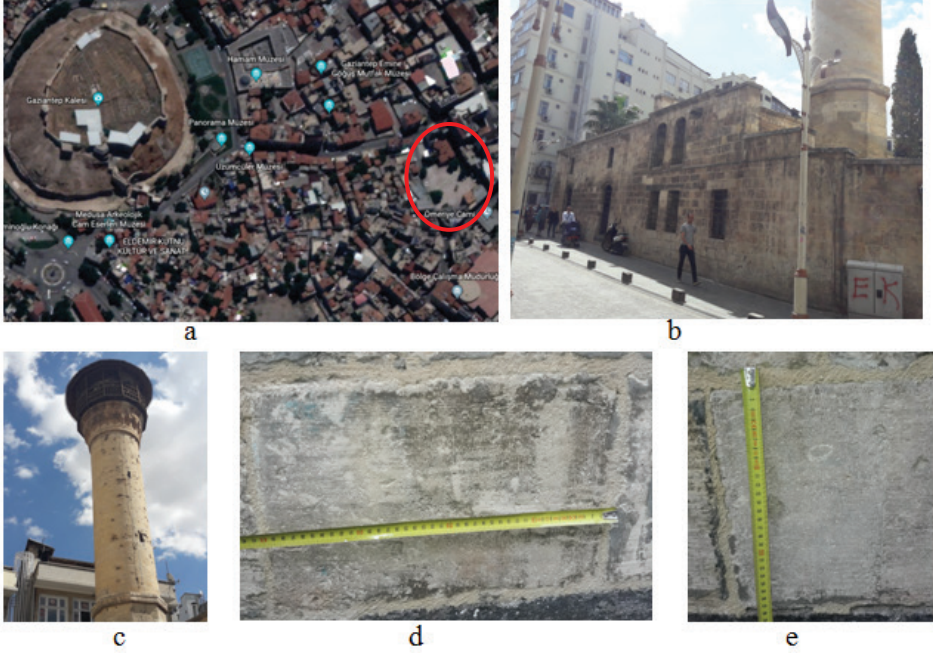
11. yy. - 12. yy. Bizans - Selçuklu dönemi; Ömeriye Cami

Ömeriye Camii'nin yapım tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte, 1210 yılına ait onarım kitabesi bulunması nedeniyle, bu tarihten önce inşa edildiği söylenebilmektedir. Caminin ismi nedeniyle Hz. Ömer zamanında yapıldığı da ifade edilmektedir. Ancak Hz. Ömer zamanında asıl yerleşmenin Dülük kenti olması ve Antep'in şehir olarak varlığının net olmaması sebebiyle yapının eldeki veriler çerçevesinde 12. yy'a ait olduğu söylenebilir.¹³ 1747 tarihli şerhiye sicilinde yapının kentteki en eski cami olduğu belirtilmektedir.¹⁴ Düğmeci Mahallesi, 578 ada 47 parselde bulunan yapının Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2006-2007 yılları arasında onarımı yapılmıştır.

13 Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep*, Ankara 2006, s. 341-342.

14 C. Cahit Güzelbey; Hulusi Yetkin, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler (Cilt-81-41) (Miladi 1729-1825)*, Gaziantep 1970, s. 48.

G. 3. Ömeriye Cami (Gaye Cansunar Yetkin, 2018)

a: Konum b: Genel görünüm c: Minare Kayası kullanımı

d: 40 cm uzunluk ölçüsü, Keymık taşı e: 27 cm (9 parmak) yükseklik ölçüsü, Keymık taşı

Yapıda ağırlıklı olarak kullanılan malzeme *Keymık* taşıdır. Bunun yanında *karataş* (bazalt), *çarpın taşı*, *beyaz mermer* ve *minare kayası* da tespit edilmiştir.¹⁵ Minarenin kaide kısmında *Keymık*, üst bölümde ise minare kayası bulunmaktadır. Boyutsal olarak incelendiğinde 27 cm'lik yükseklik ölçüsü (9 parmak ölçüsü) yaygın olarak kullanılmıştır. Taş uzunluklarında ve derinliklerinde değişken boyutlar tespit edilmiştir. Dış duvar *Keymık* taşında 27 cm yükseklik, 23,5, 37, 47, 72 cm uzunluk, 16, 18, 20, 21 cm'lik derinlik ölçüleri, iç duvar *Keymık* taşında 27 cm yükseklik, 46,54,60 cm'lik uzunluk ve 18 cm derinlik ölçüleri; minare kaidesinde *Keymık* taşında 42, 51, 68, 70 uzunluk ve 27, 29 cm yükseklik ölçüleri, dış duvar bazalt taşında 27 cm yükseklik, 54, 58, 74, 77 cm uzunluk, 17, 21 cm derinlik ölçüsü, iç mekanda yer alan bazalt kolonlarda 27 cm yükseklik, 60, 70, 77, 88,5 cm uzunluk, 18 derinlik ölçüleri, dış duvar bazalt taşında 27 cm yükseklik, 54, 58, 74, 77 cm uzunluk ve 17, 21 cm derinlik ölçüleri tespit edilmiştir.

15 Keymık taşı, Havara taşı, Çarpın taşı, Beyaz mermer (Araban beyazı), Topak taş ve minare kayası yörede bulunan ve geleneksel yapı tekniğinde yapının farklı bölümlerinde kullanılan kireç taşlarıdır. Karataş ise bazalt taşın yereldeki adıdır. Bu taş türleri, çalışmanın ileriki bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

12. yy. Sonu - 16. yy. Baş Eyyubiler, Dulkadiroğulları, Memluklar Dönemi; Boyacı Cami

Yapının inşaa tarihi 1211 olarak belirtilmektedir.¹⁶ Ancak yapıldığı tarihi gösteren bir vakfiyesi yer almamaktadır. Bu nedenle 1211 tarihi net kesin bir bilgi değildir. 1575 yılındaki kitabeye göre yapı kapsamlı bir şekilde yenilenmiştir.¹⁷ Cami minberindeki kitabede yer alan 1357 tarihinden yola çıkarak yapının bu tarihten önce yapılmış olduğu belirtilmektedir.¹⁸ Mimari plan özelliklerinin 1200-1204 tarihli Mardin - Kızıltepe Cami'ne benzetilmesi sebebiyle 1358 tarihinin, minberin tamamlanma tarihi olduğu, yapının bu tarihten daha önce 13.yy başları ya da ortalarında yapıldığı görüşü de bulunmaktadır.¹⁹ Bu bilgilerden hareketle yapının ya Eyyubiler ya da Memluklar Dönemi'ne ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak kesin bir yargıya varılamamaktadır. Şahinbey İlçesi, Boyacı Mahallesi, 777 ada 52 parselde yer alan yapı en son Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2007-2008 yılları arasında onarılmıştır.

G. 4. Boyacı Cami (Gaye Cansunar Yetkin, 2018)

a: Konum b:Genel görünüm c: Minare Kayası kullanımı

d:30 cm yükseklik ölçüsü, beyaz mermer e: Bazalt, Çarpın taşı ve beyaz mermer kullanımı

16 A. Muhtar Göğüş, *Gaziantep Halkevleri Broşürü*, Gaziantep 1935, s. 83.

17 Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep*, Ankara 2006, s. 229-230.

18 C. Cahit Güzelbey, *Gaziantep Camileri Tarihi*, Gaziantep 1984, s. 58-59

19 Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep*, Ankara 2006, s. 230.

Yapılan incelemede yapıda ana beden duvarlarında beyaz mermerin bazalt taşı ile birlikte kullanıldığı görülmüştür. Avlu giriş kapısında *Keymik* taşı, minarede ise kaide kısmında *Keymik* üst kısmında ise *minare kayası* olarak tanımlanan işleme kolay olan taş kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yer yer cephede ve avluda *Çarpın taşı* bulunmaktadır. Kentte birçok yapıda kullanılan 27 cm ölçü yerine çoğunlukla 30 cm yüksekliğinde taş kullanılmıştır. Ancak yer yer 27 cm taş kullanımı da tespit edilmiştir. İç duvarda bulunan *Keymik* taşında 27 cm ancak çoğunlukla 30 cm yükseklik, 40, 47, 75 cm uzunluk, 21, 22, 23 cm derinlik ölçüleri; mihrapta yer alan *Çarpın* taşında 27 cm yükseklik, 25, 39 cm uzunluk ve 14.5, 16, 22 cm derinlik ölçüleri tespit edilmiştir. İç duvarda mihraba yakın duvar üzerinde 5 adet bazalt taş mevcuttur. Bu taşlarda 24, 30 cm yükseklik ölçüsü, 35, 41, 46, 72 cm uzunluk ölçüleri alınmış, derinlik ölçüsü tespit edilememiştir. Dış duvarlar Allaüdevle Cami'nin giriş cephesine olduğu gibi beyaz mermer, bazalt ve az miktarda *Çarpın* taşı (kapı çevresinde) ile oluşturulmuştur. Beyaz mermerde çoğunlukla 30 cm, az sayıda 27 cm yükseklik ölçüsü, 39, 41.5, 44.5, 56 cm genişlik ölçüleri, 18.5 ve giriş kapısında 27 cm derinlik ölçüsü, bazalt taşta 30 cm yükseklik, 42, 46, 47.5, 50 cm uzunluk ölçüleri, pencereden alınan ölçülerde 17.5 ve 20 cm derinlik ölçüleri, kapıda ise 27 cm derinlik ölçüsü tespit edilmiştir. Eşik taşları kent genelinde olduğu gibi bazalt olup sadece bir parçada beyaz mermer kullanılmıştır. Bu taşlarda 5 cm yükseklik; 20, 90, 96, 100, 102 cm uzunluk ve 27 cm derinlik ölçüleri alınmıştır.

16. yy. Klasik Osmanlı dönemi; Mecidiye Han

1725 yılında yapıldığı belirtilen yapının 1726 yılına ait vakfiyesinde Han-ı Cedid olarak adlandırıldığı, Sultan Abdülmecid döneminde onarılmasından ötürü de onarım sonrasında Mecidiye Han olarak da bilindiği belirtilmektedir.²⁰ Yapı 1756 tarihli şerhi sicilinde Nakıp Hanı olarak adlandırılmıştır.²¹ Şahinbey İlçesi, Şehitler Caddesi, 463 ada, 19 parselde yer almaktadır. Yapı Şahinbey Belediyesi mülkiyetinde olup, 2018-2019 yılları arasında onarılmıştır.

Keymik taşı ve daha yoğunluklu olarak *Havara taşı*¹⁵ ile inşa edilmiş yapıda deformasyon oldukça ileri boyuttadır. Dönem içerisinde bilinçsiz uygulamalar neticesinde oluşturulmuş betonarme muhdesler de yapının bozulma sürecini hızlandırmıştır. Ölçülen taşlarda 27 cm (9 parmak) yükseklik ölçüsü; 26, 27, 30.5, 42,46, 51 cm aralığında değişen boyutlarda uzunluk ve 12, 17, 20 cm derinlik ölçüleri tespit edilmiştir.

20 Alper Altın, Gaziantep Türk- İslam Mimarisi (Eyyubiler'den Cumhuriyet'e), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2015, s. 1152.

21 Cemil Cahit Güzelbey, **Hulusi Yetkin, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler (Cilt-81-41) (Miladi 1729-1825)**, Gaziantep 1970, s. 68.

G. 5. Mecidiye Han (Gaye Cansunar Yetkin, 2018)

a: Konum b:Yapının restorasyon öncesi genel görünümü c: Restorasyon süreci
d:27 cm (9 parmak) yükseklik ölçüsü, Keymık taşı e: 42 cm uzunluk ölçüsü, Keymık taşı

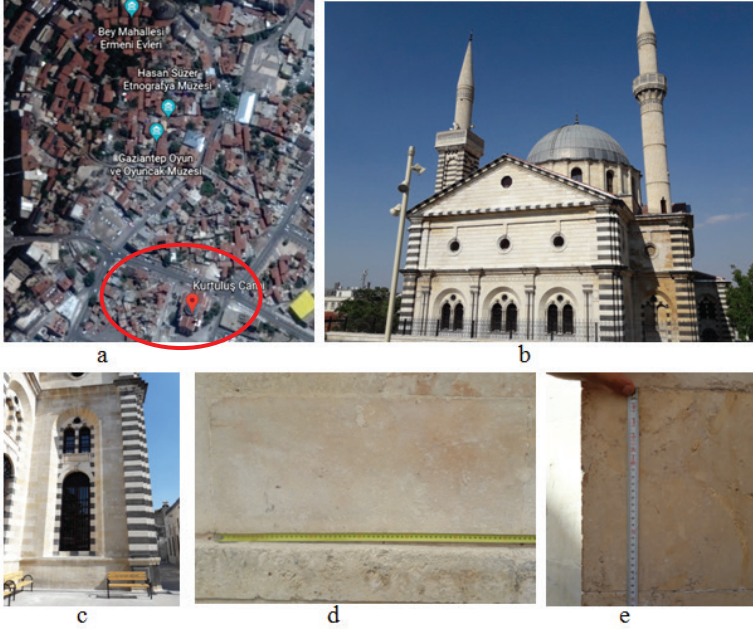
19. yy. Geç Osmanlı dönemi, Kurtuluş Cami

Yapının inşasına 1876 yılında başlanmış ancak Osmanlı - Rus Savaşı nedeniyle yapımı gecikmiş ve 1892 yılında tamamlanmıştır.²² Sarkis Balyan tarafından Ermeni Kilisesi olarak tasarlanan, yapı misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde kentin hakim tepesinde, üstünde bulunan haçların mevcut minarelerden daha yüksekte olacak şekilde Sarkis Kadehçyan tarafından inşa edilmiştir. Amerikalı misyonerler yapım süresince maddi - manevi katkı sağlayarak kentteki Ermeni topluma destek vermişlerdir. Bu yapının tamamlanması ile birlikte kentin batısında Hristiyan yapılarının egemenliği söz konusu olmuştur.²³ Cumhuriyetin ilanından sonra Ermenilerin ülkeyi terk etmeleri nedeniyle yapının uzun bir süre boş kaldığı, Antep harbi sonrasında 1980'e kadar bir süre E tipi kapalı cezaevi olarak kullanıldıktan sonra 1984 yılında, dönemin birtakım eklemeler yapılarak camiye dönüştürüldüğü ve 1988 yılında ibadete açıldığı

22 Berrak Yüce, Osmanlı Dönemi İle Erken Cumhuriyet Dönemi Arasında Gaziantep'te Mimari Dokunun Değişimi (1839-1950), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 60.

23 R. Erhan Güllü, "Misyonerlerin Şehircilik Faaliyetleri Antep Örneği" **Türkiye'de İskan ve Şehirleşme Tarihi**, İstanbul 2012, s. 90

ifade edilmektedir.²⁴ Şahinbey İlçesi, Tepebaşı Mahallesi, 1968 ada, 2 parselde yer alan yapı en son Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2017 yılında onarılmıştır.

G. 6. Kurtuluş Cami (Gaye Cansunar Yetkin, 2018)

a: Konum b:Yapı genel görünümü c: Pencere detayı

d:63 cm uzunluk ölçüsü, beyaz mermer e: 29 cm yükseklik ölçüsü, beyaz mermer

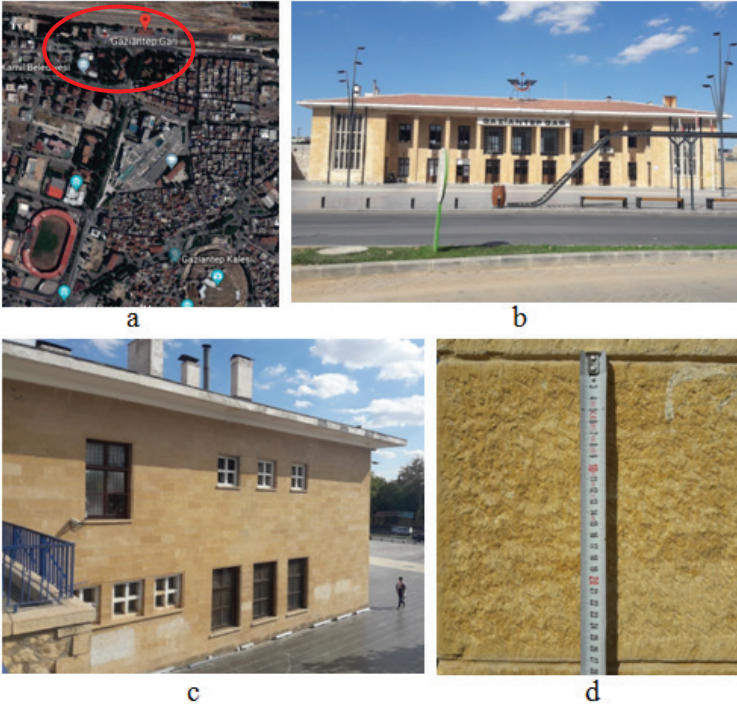
Beyaz mermer kullanılarak inşa edilen yapının yerinde yapılan incelemesinde taş malzeme boyutlarında ölçülen yüksekliği, incelenen diğer yapıların aksine 29 cm olarak tespit edilmiştir. 56, 58, 63, 80, 83, 91, 93 cm uzunluk ve 22 cm derinlik ölçüleri tespit edilmiştir. Yapıda bazalt taş ile yapılan eşikler 3 parçadan oluşmaktadır. Alınan ölçüler 10, 11, 19 cm yükseklik, 50, 68, 70, 72 cm uzunluk, 22 cm derinlik olarak tespit edilmiştir. Döşeme malzemesi olarak, kentte diğer birçok yapıda olduğu gibi, bazalt - beyaz mermer - Çarpın taşı birlikte kullanılmıştır.

20. yy. Cumhuriyet dönemi; Gar Binası

Kentin devam eden tarihsel süreci içerisinde 1950’li yıllara kadar kentte yapı malzemesi olarak taş kullanılmaya devam etmiştir. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte yaşanan modernleşme mimaride de kendini göstermiş, ancak taş yapı üretme geleneğinden bir anda vazgeçilmemiştir. Betonarme olarak yapılan yapılar taş ile kaplanmış

24 Gaziantep Valiliği, **Gaziantep Kültür Envanteri**, Gaziantep 2005, s. 124.

ya da modern çizgilerle dönemin mimari anlayışına uygun taş yapılar üretilmiştir. Bu yapılardan biri olan gar binası 1959 yılında yapımı tamamlanmış olup, kentte bu dönem kamusal yapılarında hakim olan betonarme - taş birlikteliğinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Yapının beden duvarları 1950’li yıllarda kentte aktif olarak kullanılmış *Topak taş* ile yığma tekniğinde oluşturulmuştur. Yapıda yer alan geniş açıkli mekanlar ise betonarme kolon-kiriş sistemi ile desteklenmiştir. Yapı üslup olarak 2. Ulusal Mimarlık Dönemi yapısı olarak tanımlanabilir. Şehitkamil İlçesi, Mücahitler Mahallesi, 5788 ada 2 parsel yer almaktadır.

G.7. Gar (Gaye Cansunar Yetkin, 2018)

a: Konum b:Yapı genel görünümü c: Pencere detayı
d:Yan cephe görünümü e: 27 cm (9 parmak) yükseklik ölçüsü, Topak taş

Yapıda diğer dönem yapılarında olduğu gibi *Topak taş* kullanılmıştır.²⁵ Ancak Eski Adliye ve Merkez Bankası'nın aksine beden duvarları yığma olarak inşa edilmiş, betonarme kolon-kiriş sistemi ile desteklenmiştir. İç mekan boyalı olduğu için sadece dış cepheden ölçü alınabilen yapıda 27 cm (9 parmak) yükseklik ve 42, 43, 51, 53, 56 cm uzunluk ölçüleri tespit edilmiştir. Derinlik ölçüsü cepheden net olarak algılanmamaktadır. Yapının giriş zemin katında ve duvarlarda belli bir kota kadar özgün mermer kaplama bulunmaktadır.

²⁵ Kentte özellikle Cumhuriyet dönemi yapılarında kullanılmış olan kireç taşı türü.

Geleneksel Mimaride Kullanılan Taş Türleri, Taş Boyutları, Taş Kaynakları

Yöresel Mimaride Kullanılan Taş Türleri

Yörenin özgün temel yapı malzemesi kireç taşıdır. Halk arasında ‘*Keymık*’ ve ‘*Havara*’ olarak adlandırılan taşlar Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünce 2013 yılında yayımlanmış ‘Türkiye’nin Geleneksel Yapı Taşları’ adlı çalışmada ‘Killi Kireç taşı’ olarak tanımlanmıştır.²⁶

Yapılan araştırmalarda Gaziantep mimarisinde 7 farklı taş türü bulunduğu tespit edilmiştir. Bu taşlar yer çıkarıldığı bölgeye, yapıda kullanıldığı yere göre isimlendirilmektedir. Yerel kaynaklar ve kentte kullanılan taş türleri ile ilgili yer alan bilgiler şu şekilde özetlenebilir;

- *Havara taş*; taşıyıcı özelliği az, küçük gözenekli yumuşak, ocaktan çıkarılması ve işlenmesi kolay, bu nedenle işçiliği ucuz olan taş türüdür.

- *Topak taş*; 1945 yılında keşfedildiği için²⁷ (Güzelbey, 1960) kentte Cumhuriyet Dönemi kamu yapılarında tercih edilmiş kireç taşı türüdür. Daha sonraki süreçte bu malzeme ile sivil mimarlık örnekleri de inşa edilmiştir. Yapılarda taşıyıcı ana yapı malzemesi ya da cephe kaplaması olarak kullanılmıştır. Özellikle bosajlı teknikle oluşturulan duvarlarda bu taş türünün kullanıldığı görülmektedir.

- *Minare kayası*; minare yapımında zeminde belli bir kottan sonra kullanılan, ocaktan çıkarıldığında oldukça kolay işlenen ve daha sonra sertleşip yüksek dayanıma sahip olan kireç taşı türüdür.

- *Keymık taşı*; *Havara* taşına göre daha az gözenekli, daha sert, su emme özelliği daha az olan, yapıda taşıyıcı olarak, çoğunlukla dış cephede kullanılan bir kireç taş türüdür. Daha sert olduğu için ocaktan çıkarılması ve işlenmesi daha güçtür. Bu nedenle *Havara* taşına göre daha pahalı bir taştır.

- *Araban beyazı* (Beyaz mermer); tam olarak mermer özelliği göstermeyen, sert olmasından dolayı beyaz mermer olarak adlandırılan kireç taşı türüdür.

- *Çarpın taşı* (Kırmızı Mermer); beyaz mermerde olduğu gibi dayanım ve görünümünden dolayı yerelde kırmızı mermer olarak adlandırılan, ocakta ince tabakalar halinde bulunan kireç taşı türüdür.

- *Karataş* (Bazalt); yüksek mukavemete sahip, oldukça sert ve işlenmesi zor olan bazalt taşı türüdür. Günümüzde özellikle tarihi dokuda yapılan yol - kaldırım uygulamalarında halen bu taş kullanılmaktadır.

26 M. Fahrettin Şener, Mustafa Umut, Ayşe Üzel, *Türkiye’nin Geleneksel Yapı Taşları*, Ankara 2013, s. 60.

27 C. Cahit Güzelbey, “Gaziantep’de Yapıcılık”, *Gaziantep Kültür Fikir ve Sanat Dergisi*, C. 3, S. 35, Gaziantep 1960, s. 246.

Taş İsimleri	İsim Kökeni	Türleri	Oluşumları	Sertlik (azdan çoğa)	Yapıda kullanıldığı yer
<i>Havara</i>	Hava etkisinde kalması	Kireç taşı	Sedimenter	1	İç mekan, bölücü duvarlar, üst kotlarda dış duvarlar, tonoz içleri
<i>Topak Taş</i>	Çıkarıldığı bölge ismi	Kireç taşı	Sedimenter	2	Dış mekan, taşıyıcı duvarlar
<i>Minare Kayası</i>	Yapıda kullanıldığı yer	Kireç taşı	Sedimenter	3	Cami minarelerinde belirli bir kottan sonra
<i>Keymik</i>	-	Kireç taşı	Sedimenter	4	Dış mekan, taşıyıcı duvarlar, kemer, merdiven, iç duvar (anıtsal yapılarda)
Beyaz Mermer- <i>Arabân Beyazı</i>	1-Mermer görünümlü, 2-Çıkarıldığı bölge ismi	Kireç taşı	Sedimenter	5-6?	Avlu ve iç mekan döşemelerinde, bazı cami mihraplarında süsleme öğesi olarak, az sayıda anıtsal yapıda dış duvarda taşıyıcı olarak
Kırmızı Mermer- <i>Çarpın taşı</i>	1-Mermer görünümlü, 2-Çıkarıldığı bölge ismi	Kireç taşı	Sedimenter	5-6?	Avlu ve iç mekan döşemelerinde, genellikle camilerde dış duvarlarda dekoratif olarak
Bazalt- <i>Karataş</i>	Çıkarıldığı bölge ismi	Volkanik taş	Magmatik	7	Avlu ve iç mekan döşemeleri, kapı eşik (bartış) ve kemerleri, yapı köşeleri, duvarda temele yakın kısımlarda, az yoğunlukta, taşıyıcı ve dekoratif olarak

Tablo 1. Kentte bulunan taşlar ve genel özellikleri
(Gaye Cansunar Yetkin, 2019)

Beyaz mermer ve çarpın taşının sertlikleri ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Mimaride kullanım yerleri benzer olan bu iki taş için sertlik derecelerini belirleyecek testler yapıldıktan sonra daha kesin bir yargıya varılabilir. Diğer taşların sertlik sıralaması ise yapılan arşiv araştırmaları ve alan çalışmaları sonucunda çıkarılmıştır.²⁸

Taşın Boyutlara ve Yapıda Kullanıldığı Yere Göre Adlandırılması

Gaziantep geleneksel mimarisinde taşlar yapıda kullanıldıkları bölge ve boyutlarına göre farklı olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümde yer alan bilgiler yerel araştırmacılara ait kaynaklar ve yerel uzmanlar ile yapılan görüşmeler neticesinde derlenmiştir.²⁹

28 Tabloda sertlik sıralaması ilgili değerler, taşların birbirlerine göre sertlik durumlarının ifade edilmesi için verilmiştir. Örneğin Havara taş için yazılan '1', yedi taş türü içinde en yumuşak olan taş türü olduğunu, aynı şekilde bazalt taş için yazılan '7' aralarında en sert taş olduğunu ifade etmektedir. Bu sıralama, alanda yapılan nitel gözlemler ve yerel uzmanlardan alınan bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

29 Bu bölümde verilen bilgiler C. Cahit Güzelbey tarafından kaleme alınmış "Gaziantep'de Yapıcılık" isimli makale, Zafer Okuducu ve Abdülkadir Evşen ile yapılan kişisel görüşmeler sonucu oluşturulmuştur.

- *Musavat Taş*; altı yüzü yontulmuştur. 27x21x40-45cm boyutlarındadır. *Keymik*, *Havara* veya *Topak Taş*'tan elde edilebilir .

- *Altı Ayaklı*; İşlenme şekli *musavat* taş ile aynıdır. Tek farkı kalınlığının 18cm olmasıdır. Yapıların iç bölme duvarlarında kullanılır. *Keymik*, *Havara* veya *Topak Taş*'tan elde edilebilir.

- *Beş Ayaklı*; *Musavat* ve *altı ayaklı* taştan farkı, kalınlığının 15cm olmasıdır. Yapıların iç bölme duvarlarında kullanılır. *Keymik*, *Havara* veya *Topak Taş*'tan elde edilebilir.

- *Acceli Taş*; Beş yüzü yontulmuş, bir yüzü yontulmamıştır. Yontulmayan kısım sandık duvar örgü tekniğinde duvarın iç yüzüne denk getirilir. Çoğunlukla *Keymik* ya da *Havara* ve *Topak Taş*'tan elde edilir.

- *Merdiven Taşı*; merdiven yapımında kullanılan taştır. Çoğunlukla beyaz mermer (*Araban Beyazı*) kullanılarak elde edilir.

- *Köşe Taşı*; binaların köşelerine konulan taşlardır. Boyutu 27x80-100x21 cm'dir. Taşın uzun kenarı sırasıyla yapının 2 köşesine gelecek şekilde dizilir. Çoğunlukla *Keymik*, Bazalt taş ya da *Topak Taş*'tan elde edilir.

- *Zevye (Zaviye) Taşı*; pencere kenarlarında yer alan taştır. *Keymik*, *Havara* veya *Topak Taş*'tan elde edilir.

-*Kertme Taşı*; yapıda kapının iki tarafına konulan taştır. Kapı bu taşta oturtulur. *Keymik*, *Havara* veya *Topak Taş*'tan elde edilir.

-*Hırnış*; yapının en üst kotunda yer alır. Çatı bu taş üstüne oturur. *Keymik*, *Havara* veya *Topak Taş*'tan elde edilir.

- *Atlatma Taşı*; yapıda kilit taşı olarak, kapı ve pencere üstlerine kullanılan taştır. Yörede kilit taşının kullanıldığı örnekler var olsa da *atlatma taşı* daha yoğun kullanılmıştır. *Keymik*, *Havara* veya *Topak Taş*'tan elde edilir.

-*Kalsun*; yapıda bulunan çıkma,cumba vb. öğeleri taşıyan elemanlardır. Geleneksel Türk evindeki eli böğründe görevindedir. Çoğunlukla *Keymik* taşı yada bazalttan elde edilir.

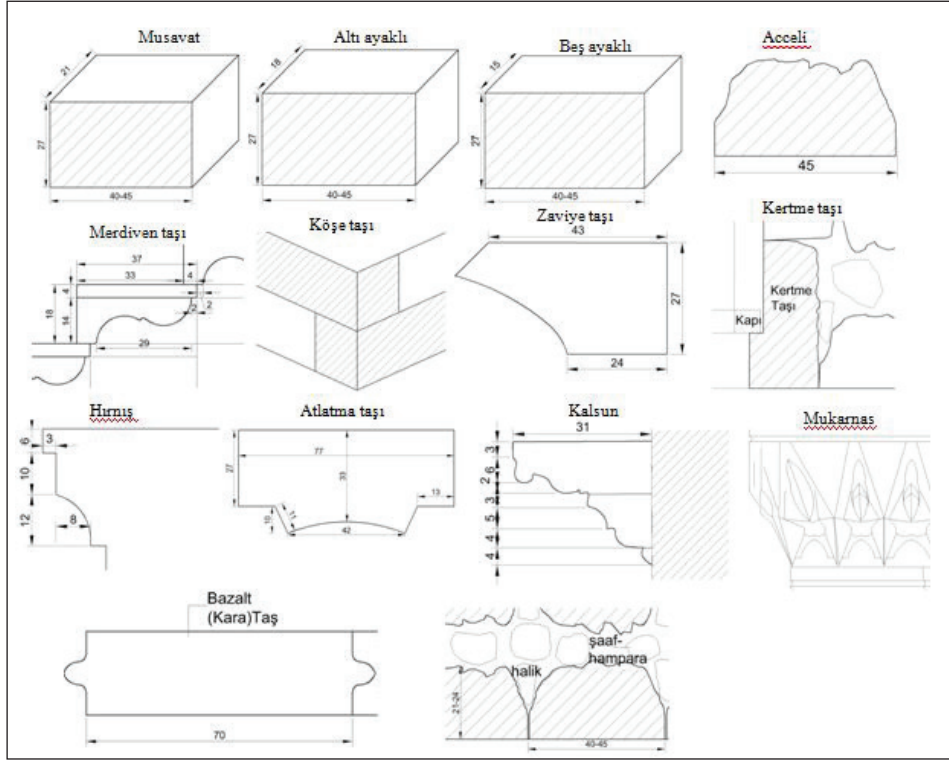
- *Eşik Taşı (Bartış)*; yapı giriş kapıları ve iç mekan oda kapılarında eşik taşı olarak kullanılır. Boyutları kapıya göre farklılık gösterir. Bazalttan elde edilir.

- *Mukarnas Taşı*; minarelerin şerefe bölümlerinde bulunan işlemeli taşlardır. *Minare kayası* kullanılarak elde edilir.

-*Hampara*; sandık duvar tekniğinde 2 taş sırasının arasını doldurmak için kullanılan farklı ve büyük boyutlu şekilsiz taşlardır.

- *Halik*; *hamparanın* küçüğüdür. Alt kısmı hatalı yontulmuş, kırılmış taşların altına ve aralarına yerleştirilirler.

- *Kalak*; duvar örülürken taşlar arasında kalan açıklıkları kapatmak için kullanılır. *Hampara*, *halik* ve *kalak* için özellikle tercih edilen bir taş türü yoktur.

G. 8. Taşın boyutlara ve yapıda kullanıldığı yere göre adlandırılması (Gaye Cansunar Yetkin, 2018)

Taş Kaynakları (Ocaklar)

Gaziantep’te ana yapı malzemesi olan kireç taşının, yakın döneme kadar kent içerisinde bulunan çeşitli bölgelerden çıkarıldığı bilinmektedir. Kente özgü olan taş çıkarma yöntemi, mevcut ocaklar kullanılmadığı için artık uygulanmamaktadır. Söz konusu ocaklar şehirleşmiş alanlar içerisinde kaldıkları için günümüzde kullanılmaları mümkün olmamaktadır. Bu yöntemde taş, ana kayanın oyulması ile aşamalı olarak çıkarılmıştır. Zamanla oluşan ve yerelde ‘mağara’ olarak adlandırılan mekan taş çıkarma işlemi bittikten sonra çeşitli fonksiyonlarla kullanılmıştır. Han yapılarında ahır olarak kullanılan mağaralar, konut yapılarında depo-kiler olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde ise bu alanlar kafe, depo gibi benzer işlevler ile kullanılmaktadır. Bunun yanında kent içinde herhangi bir yapıya ait olmayan sadece taş elde etmek için oyularak oluşturulmuş çok daha büyük ölçekli yapay mağaralar da mevcuttur. Bu mağaraların bir kısmı imalathane olarak kullanılmakta ise de büyük bir bölümü ise boş bir şekilde durmaktadır. Bunun dışında kentte ‘mağara’ yapısına sahip olmayan ‘açık ocak’ işletmesi olarak nitelendirilebileceğimiz alanlar da mevcuttur.

Kentte bulunan taş ocaklarında yapılan incelemelerde özellikle mağaralarda, genellikle *Havara* olarak nitelendirilen yumuşak taş örnekleri görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında *Keymik* taşının yüzeye yakın, hava ile temas eden bölgelerde bulunması etkindir. Daha alt tabakalara indikçe taş yumuşayarak yereldeki tabiri ile *Havara* taşına dönüşmektedir. Bu nedenle özellikle taşın oyulması sonucu oluşan mağaralarda taşın sert bölümleri kesilip kullanıldığı için geriye daha yumuşak olan tabaka kaldığı söylenebilir. Açık ocak niteliğindeki alanlarda ise daha sert taş tespit edilmiştir. Bu durum malzemenin hava ile temas etmesiyle içerisinde barındırdığı nemi kaybetmesi sonucu sertleşmesi ile ilgilidir.

G. 9. Kentte yer alan taş ocakları (Gaye Cansunar Yetkin, 2018)

Yapılan alan çalışmalarında kentte ve civarında 15 adet taş ocağı tespit edilmiştir. Bu ocaklar; Dülük Taş Ocağı ve Mitras Tapınakları, Bağlarbaşı Mevki Taş Ocağı, Asri mezarlık içerisinde bulunan taş ocağı, Nafak mevki- Akbulut Köyü yakınında bulunan taş ocağı, Seyrantepe Mağaraları, Otogar Mevki Taş Ocağı, Geneyik Köyü Mağaraları, Çarpın (Işıklı) Köyü Taş Ocağı, Çörekli Taş Ocağı, Üzümcü Mağarası, Sulu Mağara, Savaş Müzesi Mağarası, İplikçiler Mağarası, Sumaklı Mağara, Aktoprak Mevki taş ocağı olarak sıralanabilir. Günümüzde Çörekli Taş Ocağı'ı haricindeki-lerden taş çıkarılmamaktadır. Sulu Mağara'da kendir ipi üretimi yapılmaktadır. Diğer ocaklar ise atıl haldedir. Bu ocaklar haricinde genellikle han ve konut yapılarının içerisinde taş çıkarılması sonucu oluşmuş, günümüzde depo, kafe vb. işlevlerle kullanılan ocak sayısı oldukça fazladır.

Dülük Antik Kenti'nde bulunan taş ocağı kentte çoğunlukla bulunan mağara - ocak şeklindeki alanlardan biridir. Ancak geçmiş dönemde yaşanan göçük nedeniyle günümüzdeki halini almıştır. Bağlarbaşı'nda yer alan ocak ise açık ocak niteliğindedir.

Kentte mezarlık olarak kullanılan arazi içinde yer alan mağara - taş ocağı 2012 yılında mezarlıkların bir kısmı çökmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu ocakta kalan mevcut

taşlar havara olarak nitelendirilen yumuşak taştır. 2012 yılında gerçekleşen göçük sonrası 'Obruk' mağara araştırma grubu yapılan tespit çalışması neticesinde oluşturulan raporda, bu mağaranın Türkiye'de insan eliyle yapılmış en büyük mağara olduğu ve 62.500 metrekare bir alana sahip olduğu belirtilmektedir.³⁰

Kentte anıtsal yapılarda (özellikle camilerde) ve bazı konutlarda çoğunlukla döşeme malzemesi olarak ve yer yer duvar üzerinde dekoratif amaçlı kullanılan *Çarpın Taşı'nın* çıkarıldığı alan Gaziantep'in kuzey batısında yer alan Çarpın (Işıklı) Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Alanda yapılan tespit çalışmasında arazide bu malzemeye ait dağınık halde küçük parçalara rastlanmıştır. Bunun yanında köy içerisinde bulunan yapıların duvarlarında da yer yer bu malzemenin kullanıldığı görülmektedir.

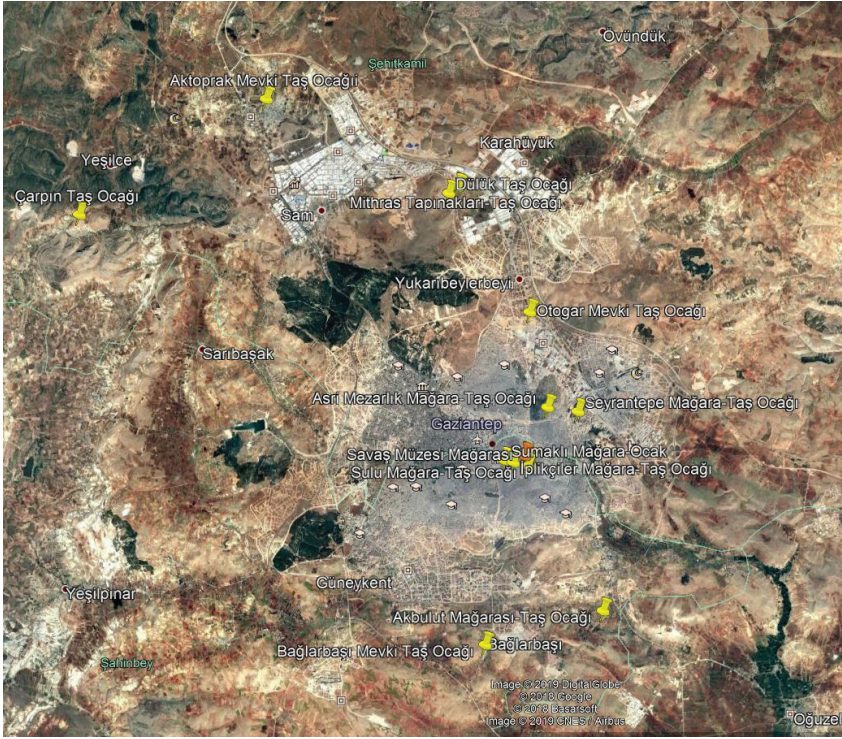
Kentte aktif olarak taş çıkarılan tek ocak, Çörekli - Kürüm köyleri arasında bulunmaktadır. Bu ocağın hemen yanında 1. derece arkeolojik sit alanı içerisinde yer alan antik bir taş ocağı daha bulunmaktadır. Ocaktan kentte *Topak Taş* olarak adlandırılan taş ile benzer olan, sarımsak renkte bir kireç taşı çıkarılmaktadır. Ocak işletmesi ile yapılan görüşmede kentte bulunan gar binası, eski adliyenin taşlarının bu alanda yer alan antik taş ocağından elde edildiği belirtilmiştir. Ancak bu konu ile ilgili kesin bir veriye ulaşılamamıştır.

Kentte bulunan bu mağara-ocakların büyük bölümü taş çıkarma işlemi sona erdikten sonra atıl halde kalmaktadır. Çok büyük hacimli ve yoğun nemli olmaları nedeniyle oluşan statik sorunlar bu mekanların aktif olarak kullanılmalarını zorlaştırmaktadır. Az sayıdaki mağara- ocaklarında örnekte ise kentin eski iş kollarından biri olan kendir ipi üretimi devam etmektedir. İpin işlenmesinde nem olumlu bir etki yarattığı için bu mekanlar tercih edilmektedir. Kendir ipi üretiminin yapıldığı Üzümcü mağarası, 2012 yılında yağış sonucunda yaşanan göçük nedeniyle güvenlik tehlikesi arz ettiği için etrafı tel örgüyle çevrilmiştir ve günümüzde kullanılmamaktadır. Sulu Mağara'da ise bu üretim devam etmektedir.

Yapılan arşiv ve sözlü tarih araştırmalarında herhangi bir ocaktan elde edilen taşın, hangi yapı ya da yapılarda kullanıldığı ile ilgili kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak nakil maliyeti, taşınma zorluğu gibi kriterler göz önünde bulundurulduğunda, taşın en yakın ocaktan temin edilmesi gerekir. Örneğin Dülük Antik Kenti'nde bulunan taş ocağı ve Mithras Tapınaklarından elde edilen taşların, antik kentte bulunan yapılarda kullanılmış olması muhtemeldir. Ancak bazı simgesel özelliği olan anıtsal yapılarda, en yakın yerine en kaliteli malzemenin elde edileceği ocak tercih edilmiş olabilir. Bu duruma örnek olarak kentin tarihsel sürecinde 19.yy'da etkili olan misyonerlik faaliyetleri kapsamında yapılmış olan ve simgesel bir değere sahip Meryem Ana Kilisesi (Kurtuluş Cami) verilebilir. Yapı geleneksel mimaride dayanımı ve gö-

30 Obruk Mağara Araştırma Grubu, **Gaziantep Yer Altı Yapıları Envanteri Raporu**, Gaziantep 2012.

rünümünden dolayı beyaz mermer olarak adlandırılan ve genelde döşeme malzemesi olarak kullanılan taş (*Araban Beyazı*) ile inşa edilmiştir.

G.10. Kent çevresinde bulunan taş ocakları
(Gaye Cansunar Yetkin, 2019)

Taşın Yapı Sisteminde Kullanım Biçimi

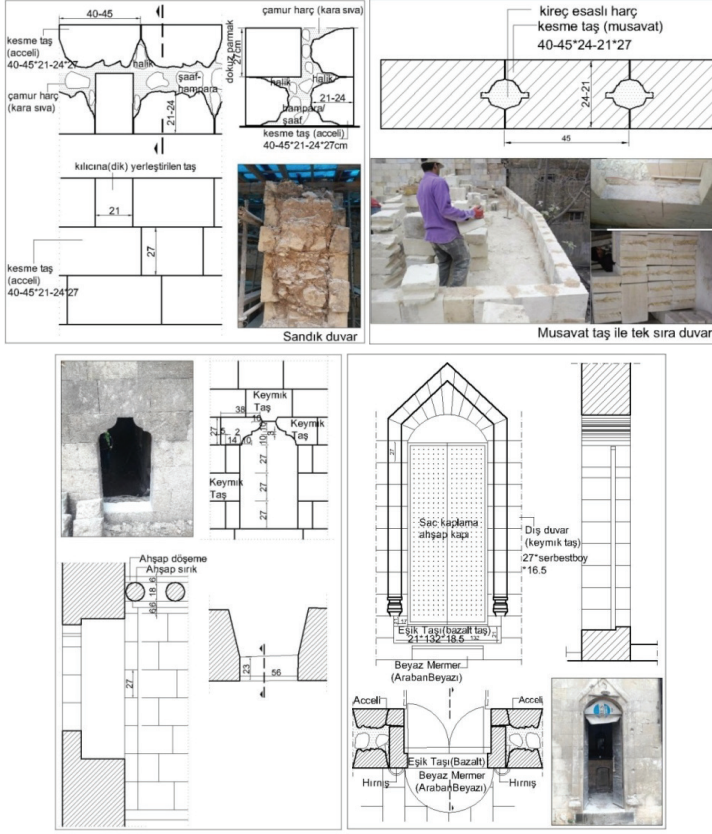
Gaziantep’de yöresel mimaride kullanılan yapım tekniği yığma taştır. Kalınlığı 50-60 cm arasında değişen sandık duvar ile yapı oluşturulur. Anıtsal yapılarda bu duvar kalınlıkları fazlalaşmakta ancak değişen taş duvar kalınlığı değil, ara dolgu kalınlığıdır. Yapıda taş duvar örülürken oluşan sıraya ‘kor’ denilmektedir. Taş yükseklikleri kent genelindeki taş yapılarda 27 cm’dir (9 parmak). Taş kalınlıklarının ise 24 cm geçmemek üzere farklı ölçülerde olduğu ve daha sonra 21 cm’e indiği belirtilmektedir.³¹ Ancak kent içerisinde yapılan tespit çalışmalarında 21 cm’den daha az kalınlıkta taş malzeme kullanımına da rastlanmıştır. Bu bölümde kentin yerel mimarisinde kullanılan yapım teknikleri özetlenmiş, kroki ve fotoğraflar üzerinden anlatılmıştır.

31 C. Cahit Güzelbey, “Gaziantep’de Yapıcılık”, *Gaziantep Kültür Fikir ve Sanat Dergisi*, C. 3, S. 35, Gaziantep 1960, s. 246.

Sandık duvar örgüde *acceli* olarak adlandırılan 5 yüzü yontulmuş bir yüzü yontulmamış taşlar yan yana getirilir. 3-4 metrede bir taş ‘kılıcına’ (dik) yerleştirilir ve taşlar arasında kalan boşluklar taş kırıntısı ve kireç ilave edilen harç ve ‘*halik*’ adı verilen kama taşı görevi gören taş ile doldurulur. Aynı işlem *acceli* taşların yontulmamış tarafları karşılıklı gelecek şekilde örülen sıranın karşısında da gerçekleştirilir ve arada oluşan boşluk yöresel adı ‘*hampara*’ olan moloz taş, taş kırıntıları ve toprak ve bazen kireç içeren, harç ile doldurulur. Bu harç tüm boşluklara kolayca ulaşması için daha normal harca göre daha akışkandır. Bu özelliğinden dolayı ‘*çorba*’ olarak adlandırılmaktadır. Diğer kor örülmeden taşların üstüne daha katı olan harç sürülür ve derz şaşırtılarak yeni taşlar dizilir. *Acceli* olarak adlandırılan taşların iki yan yüzü ve üste gelen yüzü 90 yerine yaklaşık 80 derecelik bir açı ile yontulur bu şekilde karşıdan bakıldığında duvarda derzsiz bir örgü olarak görülür. Yöresel olarak bu tekniğe ‘*akçe geçmez*’ denildiği bilinmektedir.³²

Yörede sandık duvar dışında üretilen duvarlarda da farklı bir örgü tekniği yer almaktadır. Özellikle avlu duvarlarında, duvarın üst kısımlarında ya da bölücü duvarlarda bu teknik kullanılmaktadır. Bu duvar tipinde yörede ‘*musavat*’ olarak tanımlanan altı yüzü yontulmuş taş kullanılmaktadır. Bu teknikte her taşın uç kısmı oyularak bir kanal sistemi oluşturulmaktadır. Duvar örülürken iki taş yan yana getirildiğinde aralarında oluşan boşluğa kireç esaslı harç doldurularak daha sabit bir bağlantı elde edilmektedir.

32 Zafer Okuducu ile 19.01.2016 tarihinde yapılan kişisel görüşme.

G. 11. Geleneksel yapı detayları (Gaye Cansunar Yetkin, 2017)

Taşın Malzeme Özelliklerinin Belirlenmesi / İncelenmesi

Kentin tarihi dokusunun süreç içerisinde uzun süre atıl kalması, uygun olmayan fonksiyonlar ile kullanılması ve bunun neticesinde oluşan bilinçsiz müdahaleler neticesinde yapılarda malzeme bazında yoğun bozulmalar oluşmuştur. Kente özellikle 2000'li yıllar ile birlikte restorasyon çalışmaları hız kazanmıştır. Ancak yaşanan bu hızlı dönüşüm sürecinde gerçekleştirilen koruma - restorasyon çalışmalarında yoğun malzeme deformasyonu nedeniyle genellikle 'özgüne bağlı yenileme - rekonstrüksiyon' fikri paralelinde müdahale gerçekleştirilmiştir. Kente bu çalışmalara yetecek kadar kireç taşı temin edilemediği için restorasyon çalışmalarında ağırlıklı olarak *Urfa kireç taşı* kullanılmıştır. Urfa bölgesinde yer alan kireç taşları Eosen - Oligosen - Alt Miyosen yaşlı Midyat grubu içerisinde gösterilmekte olup, Fırat ve Gaziantep üyelerinden meydana gelmektedir. Taşlar bej pembe, krem renkli, kristalize ve orta - kalın tabakalı özelliklere sahiptir.³³

33 Paki Turgut, Mehmet İrfan Yeşilnacar, Hüsamettin Bulut, "Yapı Malzemesi Olarak Urfa Taşı'nın Mekanik, Fiziksel ve Teknolojik Özelliklerinin Tespiti", *Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Yayını*, Şanlıurfa 2006, s. 4.

Gaziantep’de bulunan taşların genel jeolojisi şu şekilde ifade edilmiştir;

Taş ocaklarının bulunduğu kesim Gaziantep formasyonu sınırları içerisinde. Killi kireçtaşı, kireçtaşı ve tebeşirden oluşan bu birimin tanımlaması ve adlanması ilk olarak Wilson ve Krummenacher (1959) tarafından yapılmıştır. Formasyon, yumuşak topoğrafya gösteren killi kireçtaşı ve tebeşirli kireçtaşı şeklinde yüzeylenmektedir. Bazı yerlerde ise bu killi ve tebeşirli kireçtaşları yerine kalın tabakalı kireçtaşları yer almaktadır (şekil 99). Killi kireçtaşları beyazımsı gri-krem-kirli sarı renkli, ince - orta tabakalı, çok az çört yumruludur. Kireçtaşları ise gri - bej - sarımsı gri renkli, orta - kalın yer yer çok tabakalı, taneli yapılı, bol bentik fosilli, yer yer alg ve mercanlıdır. Killi kireçtaşları, tebeşirli kireçtaşları “Havza kenarı veya derin şelf kenarı” mikrofasiyes ortamında kireçtaşları ise “ çalkantılı sığ su” mikrofasiyes ortamında çökelmişlerdir. Formasyonun kalınlığı 100-250 metre arasında değişmektedir. Formasyonun kalınlığı 100 - 250 metre arasında değişmektedir. Formasyondan derlenen örneklerde (Terlemez ve diğerleri, 1992) tarafından saptanmış olup, bu fosillere göre formasyon Üst Eosen (Priyaboniyen) - Alt Oligosen (Stampiyen) yaştaadır³⁴.

Laboratuar Çalışmalarında Kullanılan Materyal ve Metod

Aşağıda sonuçları verilen laboratuar testleri Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Kürsüsü’nde, Dr. Öğr. Üyesi Tülay Çobancaoğlu yürütücülüğünde hazırlanmakta olan ‘Gaziantep Geleneksel Mimarisinde Taş Malzemenin Kullanımı ve Korunmasına Yönelik Yöntem Araştırması’ isimli doktora tez çalışması kapsamında Mimar Sinan Üniversitesi Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Malzeme Uygulama ve Araştırma Merkezi’nde gerçekleştirilmiştir.

Kentin geleneksel mimarisinde ana yapı malzemesi olan *Keymık - Havara* taşları ve günümüz restorasyon çalışmalarında kullanılan *Urfa kireç taşından* alınan numuneler üzerinde gerçekleştirilen laboratuar testleri, malzemelerinin genel özelliklerinin belirlenmesi, kıyaslanması ve bu sayede malzeme seçiminin koruma üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Numuneler çalışma kapsamındaki yapılardan biri olan ve 2018 yılında restorasyon çalışmalarına başlanan Mecidiye Han’dan alınmıştır. Testlerde onarım kapsamında şantiye alanında sökülmüş olan *Keymık* ve *Havara* taş blokları ve yeni duvar imalatlarında kullanılacak *Urfa taşı* bloğundan kesilen örnekler kullanılmıştır. Bunun yanında kentte Çarpın Mahallesi’nden elde edilen ve sertliğinden dolayı kırmızı mermer olarak adlandırılan taşın mineralojik analizleri yapılarak, sınıflandırılması yapılmıştır.

Örneklerin mineralojik kompozisyonunu veren difraktogramlar, Bruker marka D 8 Discover model, XRD cihazı ile 40kV, 40mA ölçüm şartlarında, Ni filtre ile Vantec 500 dedektörü kullanılarak elde edilmiştir. Elemental analizlerde Bruker marka Artax model XRF (X- ışını Floresan Spektometresi) cihazı kullanılmıştır.

34 M. Fahrettin Şener, Mustafa Umut, Ayşe Üzel, **Türkiye’nin Geleneksel Yapı Taşları**, Ankara 2013, s. 60.

Test sonuçlarında U; *Urfa kireç taşı*, K; *Keymik taşı*, H; *Havara taşı* kısaltması olarak kullanılmıştır.

Kimyasal Analizler ve Fiziksel Özellik Deneyleri

Yapılan test sonuçlarına göre CaCO₃ içerikleri birbirine yakın olmakla beraber, kütlece su emme yüzdesi bakımından U numunesi daha iyi sonuç vermiştir. Üç örneğin de birim hacim ağırlıkları Anon (1979)'a göre çok düşük olarak sınıflandırılabilir.³⁵ Birim hacim ağırlıkları U ve K numunelerinde yakın sonuç vermiştir.

Mekanik Analizler

Ultrasonik testi sonuçlarına göre U ve K örnekleri birbirine yakın sonuçlar verirken H örneği daha düşük düzeyde kalmıştır. Tek eksenli basınç ve eğilme testileri sonuçlarının birbirlerini desteklediği ve U ve K örneklerinin daha yakın sonuçlar verdiği, H örneğinin ise taşıma kapasitesinin diğerlerine oranla oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Kimyasal analiz ve fiziksel test sonuçları

Örnek Kodu	Kalsinasyon (%)				Kütlece Su Emme (%)	Hacimce Su Emme (%)	Birim Hacim Kütle (g/cm ³)
	105°C Nem Kaybı	550°C H ₂ O Kaybı	1050°C CO ₂ Kaybı	CaCO ₂ (%)			
U	0,35	0,72	43,24	97,57	7,64	12,68	1,66
K	0,34	0,53	43,59	98,56	10,57	17,69	1,67
H	1,27	1,63	43,52	97,31	19,33	33,05	1,71

Ultrases, Elastise modülü

Örnek Kodu	Ortalama		Birim Hacim Kütle (g/cm ³)	Dinamik Emod (Gpa)	Poisson Oranı	Sınıflandırma *
	V _p (m)	V _s (m)				
U	3.683	2.09	1,66	10,63	0,27	Orta
K	3.436	1.969	1,67	9,73	0,25	Orta
H	2.304	1.413	1,71	4,80	0,20	Çok Düşük

Basınç, eğilme dayanımı testi

Örnek Kodu	Tek Eksenli Basınç Testi (Ortalama)			Tek Eksenli Yük Altında Eğilme Dayanımı (MPa)	
	Basınç Dayanımı (MPa)	E-modülü (GPa)	Sınıflandırma *	Eğilme Dayanımı (MPa)	E- Modülü (GPa)
U	19,30	1,09	Orta	4,46	0,52
K	15,20	0,90	Orta	4,18	0,50
H	6,01	0,52	Düşük	2,55	0,23

Tablo 2: Kimyasal-fiziksel ve mekanik analiz test sonuçları

(Mimar Sinan Üniversitesi, Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Malzeme Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2018)

35 Anon, "Classification of Rocks and Soils for Engineering Geological Mapping Part 1: Rock and Soil Materials", *Bulletin of the International Association of Engineering Geology*, S.19, New Castle 1979, s. 364-371.

Mikro-Yapısal Özelliklerinin Analizi

U koduyla 7 adet olarak gönderilen taşın U-1 nolu örneğinin ince kesiti polarizan mikroskop altında incelendiğinde, Boggs (1987)'a göre, "Sparitik kireçtaşı" olarak adlandırılmıştır.³⁶ Karbonatlı kayaç parçaları içermekte olup, yer yer demir oksit içerikleri gözlenmektedir.

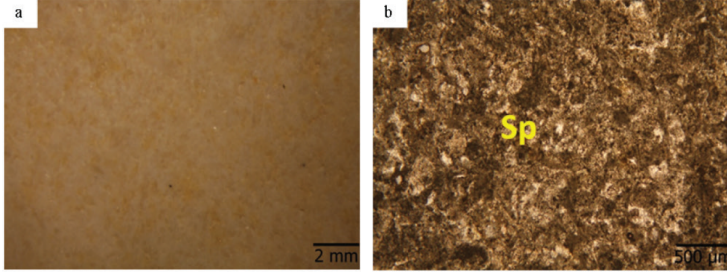
K koduyla 7 adet olarak gönderilen taşın K-1 nolu örneğinin ince kesiti polarizan mikroskop altında incelendiğinde, Boggs (1987)'a göre, "Biosparitik kireçtaşı" olarak adlandırılmıştır. Karbonatlı kayaç parçaları (intraklastlar) içermekte olup, kalsit minerali ile dolguludur. Çok miktarda kırık ve çatlaklar görülmektedir.

H koduyla 7 adet olarak gönderilen taşın H-1 nolu örneğinin ince kesiti polarizan mikroskop altında incelendiğinde, Boggs (1987)'a göre, "Sparitik kireçtaşı" olarak adlandırılmıştır. Karbonatlı kayaç parçaları (intraklastlar) içermekte olup, taneler birbirleri ile bağlarının zayıf olduğu tespit edilmiştir. Yer yer demir oksit içerikleri gözlenmektedir.

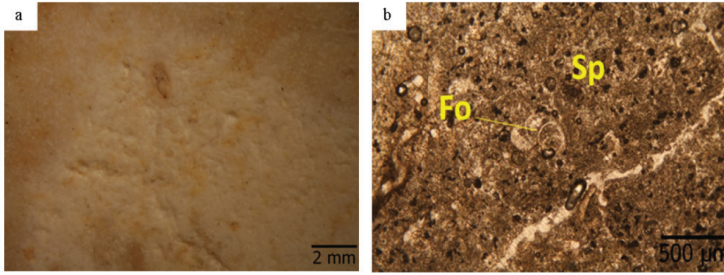
U, K ve H numunelerinin ince kesit analizlerinde taneler çoğunlukla 10 mikron üzerinde oldukları için "sparitik" tanımı yapılmıştır.

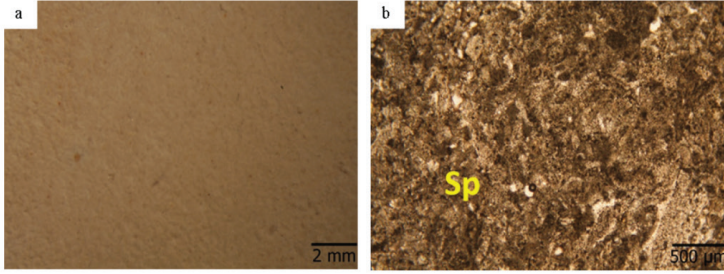
36 Sam Boggs, *Principles of Sedimentology and Stratigraphy*, New Jersey 1987, s. 170 - 171.

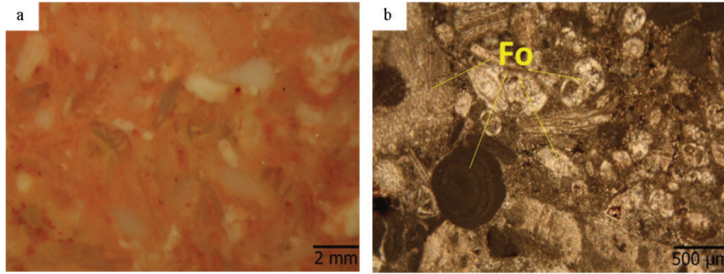
U kodlu örneğin stereo mikroskop (a) ve polarizan mikroskop (b) görüntüleri
(Sp: Sparitik)

K kodlu örneğin stereo mikroskop (a) ve polarizan mikroskop (b) görüntüleri
(Sp: Sparitik, Fo: Fossil)

H kodlu örneğin stereo mikroskop (a) ve polarizan mikroskop (b) görüntüleri
(Sp: Sparitik)

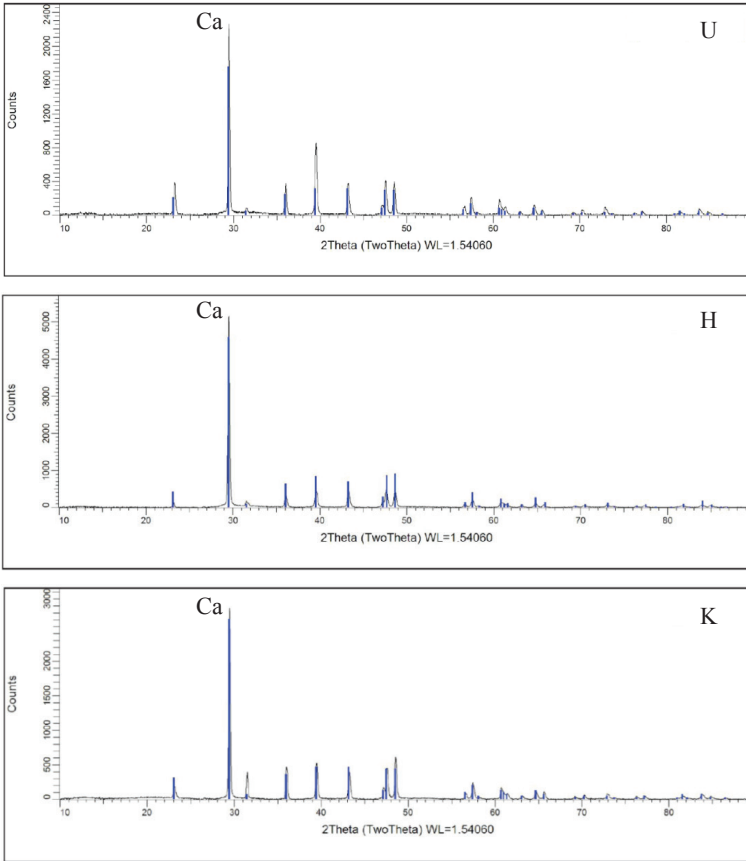

Ç kodlu örneğin stereo mikroskop (a) ve polarizan mikroskop (b) görüntüleri
(Fo: Fossil)

G. 12. U-K-H-Ç kodlu örneklerin stereo mikroskop (a) ve polarizan mikroskop (b) görüntüleri
(Fo: Fossil)
(Mimar Sinan Üniversitesi, Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Malzeme Uygulama ve Araştırma
Merkezi, 2018)

İnce kesit analizleri için yerelde sert olmasından ötürü kırmızı mermer ya da *Çarpın taşı* olarak taştan da numune alınarak sınıflandırılmıştır. Test sonuçlarına göre örnek “fosilli kireçtaşı” olarak adlandırılmıştır. Taş örneğinin ince kesiti polarizan mikroskop altında incelendiğinde, karbonatlı kayaç parçaları içerdiği, yoğun bir fosil içeriğine sahip olmasına karşın fosil dışı tanelerin çok ince olduğu görülmüştür. Boggs (1987)’a göre, “Biyomikritik kireçtaşı” olarak tespit edilmiştir.³⁷ Kesit içerisinde çatlaklar görülmemektedir. Fosil dokanalarında demir oksit içerikleri gözlenmektedir.

Gerçekleştirilen XRD analizleri sonucunda tüm örneklerde sadece kalsit minerali tespit edilmiştir. H kodlu örnekte tanımlanan kalsit mineralinin XRD desenlerindeki pik yoğunluğu, diğer iki örneğe göre daha baskın görünmektedir. XRD analiz sonuçları, her üç aş örneğinin de birer kireçtaşı (kalker) türü olduğuna işaret etmektedir.

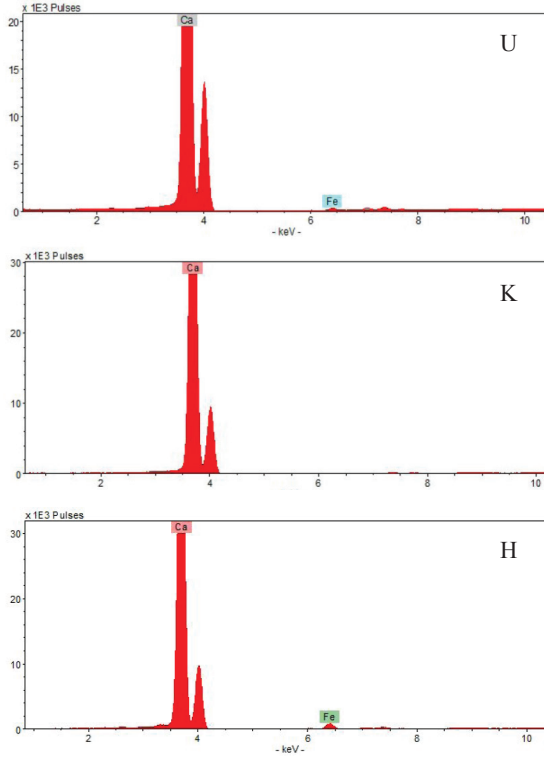

G. 13. Örneklere ait XRD difraktogramı

(Mimar Sinan Üniversitesi, Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Malzeme Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2018)

37 Sam Boggs, *Principles of Sedimentology and Stratigraphy*, New Jersey 1987, s. 170 - 171.

Gerçekleştirilen XRF analizleri sonucunda K kodlu örnekte sadece kalsiyum (Ca) elementi tespit edilmiştir. U ve H kodlu örneklerde ise Ca elementinin yanı sıra çok az miktarda demir (Fe) elementi de görülmüştür. (Fe) elementi, belirtilen örneklerin petrografik analizlerin ince kesitlerinde yer yer gözlenen demir oksit içeriklerine işaret etmekte ve XRF analizindeki bu tespiti desteklemektedir.

G. 14. Örneklere ait XRF spektrumu.

(Mimar Sinan Üniversitesi, Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Malzeme Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2018)

Keymık, Havara, Urfa taşları üzerinde yapılan analiz sonuçlarına göre özellikle su emme kapasitesi ve basınç dayanımı verileri incelendiğinde, *Urfa taşı* diğer taşlara oranla daha iyi sonuçlar vermiş olup, *Keymık* ve *Urfa taşının* sahip olduğu değerler *Havara* taşına oranla birbirine daha yakındır. Petrografik analiz sonuçlarına bakıldığında *Havara* ve özellikle *Keymık* taşın bünyesinde fosil barındırması ve bulunan demir oksit içeriğinden dolayı, *Havara* taşın bünyesinde kırık çatlaklarla beraber ayrışmaların gözlenmesi nedeniyle *Urfa taşına* oranla daha dayanımsız oldukları tespit edilmiştir. *Havara* taşın analiz sonuçları bu taşın, kentin geleneksel mimarisinde genel kabul olarak, yapıda belli kottan sonra, taşıyıcı özelliği daha az olan bölümlerinde (iç mekan, bölücü duvarlar vb.) kullanıma sahip olması özelliğini desteklemektedir.

Bu malzemenin çeşitli sebeplerden ötürü (devşirme malzeme, ekonomik yetersizlik, ocak yakınlığı, yanlış onarım müdahaleleri vb.) yapılarda, dış mekanda, taşıyıcı nitelikte kullanılması malzeme üzerinde ve yapısal anlamda yoğun bozulma oluşmasına yol açmıştır. Koruma - restorasyon çalışmalarında seçilen yeni malzemenin özgün malzemeye uygun olması kriteri göz önünde bulundurulduğunda, kentte tarihi dokuda yapılan müdahalelerde *Keymık taşı* yerine *Urfa taşı* kullanılmasında bir sakınca görülmemekle birlikte, iki malzemenin görsel birlikteliği ve dokuda yarattıkları etki, değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Dayanım açısından *Keymık Taşı*, *Urfa Taşı*'na göre daha yetersiz olsa da, kentte çoğunlukla *Keymık Taşı* ile üretilmiş anıtsal yapıların (özellikle camiler) düzenli bakımları yapılarak, günümüzde kadar sağlam bir şekilde gelmiş olmaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte mineralojik testler sonucunda, kentte dayanımı ve görsel özellikleri nedeniyle kırmızı mermer olarak adlandırılan *Çarpın taşının* mermer değil kireç taşı olduğu belirlenmiştir.

Sonuç

Gaziantep tarihsel dokusunda taş malzeme, üretim yöntemi, kullanım şekli, işlenmesi ve boyutlandırılması, adlandırılması yönünden kent mimarisine özgün bir nitelik kazandırmıştır. Son yıllarda kentte hızla gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları yarattığı olumlu etkilerin yanında kullanılan teknikler, uygulanan detaylar, malzeme seçimleri vb. teknik yönlerden bazı olumsuz durumları da beraberinde getirmiştir. Çalışma kapsamında yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda elde edilen bulgu ve öneriler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır;

- Kentte yapılan restorasyon çalışmalarında yapı detayları gelenekselde olduğu şekliyle uygulanmamaktadır. Geleneksel işçilikte taşlar, el ile yontulup işlenirken günümüzde spiral vb. aletler ile oldukça düz satırlı olarak kesilerek yapıda kullanılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki başlıca sebep, hem kurumlar tarafından verilen iş sürelerinin restorasyon çalışması için kısa olması hem de uygulanan mevcut yöntemde taş işlenmesi için ön görülen bedelin geleneksel taş yontma işi için yetersiz olmasıdır.

- Kentte geleneksel detayları bilen ve yaşayan usta sayısı yok denecek kadar azdır. Bu detaylar tam olarak uygulanmadığı için yerel teknikleri bilen ustalar da bildiklerini yeni nesle olması gerektiği gibi aktaramamaktadır. Bu nedenle kentin geleneksel el zanaatı olan taş işçiliği yakın gelecekte yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) Mimari Tüzüğü Uygulama İlkeleri 3. Maddesine göre geleneksel yapı sistemleri ve zanaatların yaşatılmasının önemi vurgulanmaktadır.³⁸ Bu bağlamda mevcut ihale sisteminin yeniden değerlendirilmesi, koruma alanında görev yapan kurumların geleneksel yöntem ve detayların

38 ICOMOS, "ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü", 1999, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0464062001536913566.pdf, Erişim Tarihi: 13.02.2019.

uygulanması yönünde teşvik uygulamaları ve bu çerçevede taş ustalığı konusunda meslek odaları ve sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle çeşitli eğitim programları düzenlenmesi bu zanaatın sürdürülmesi için katkı sağlayabilir.

- Kentte yapılan restorasyon çalışmalarında yenileme ve rekonstrüksiyona dayalı müdahaleler göze çarpmaktadır. Genellikle konut ve han yapılarında ortaya çıkan bu durum, cami ve kilise yapılarında ise daha azdır. Kentte kilise ve camiler simgesel değerleri olan anıtsal yapılar olduğu için hem daha kaliteli ve dayanıklı malzeme ile inşa edilmiş ve süreç içerisinde gerçekleştirilen onarımlar ile günümüze büyük ölçüde korunarak gelmişlerdir. Birçok caminin *Keymik* ve *Minare Kayası* ile inşa edilmiş olması bu fikre kanıt olarak gösterilebilir. Vakıflar mülkiyetinde oldukları için bu yapıların onarımları günümüzde de gerekli görülen aralıklarda ihale sistemi ile gerçekleştirilmektedir. Ancak kentte bulunan han yapılarının büyük kısmı ve konutlar özel mülkiyetli oldukları için camiler ile kıyaslandığında istenilen düzeyde korunamamıştır. Ülkemizde birçok kentte sorun olan, modernleşme ile tarihi dokunun terk edilerek atıl hale gelmesi, Gaziantep’de de yapıların bozulma sürecini hızlandırmıştır. Boş kalan ve kullanılmayan ya da yapı sahipleri tarafından çeşitli sebeplerle olması gerektiği gibi korunamayan yapılarda yapısal, strüktürel ve malzeme boyutunda büyük ölçekli bozulmalar olduğu için restorasyon çalışmalarında yenileme-rekonstrüksiyon bazlı müdahaleler yapılmak zorunda kalınmaktadır.

Bunun yanında kentte hazırlanan restorasyon projelerinin ana tema olarak ‘özüne uygun şekilde yenileme’ mantığıyla oluşturulması da bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte strüktürel ölçekte ve malzeme ölçeğinde yapılan sağlamlaştırma yöntemleri kentte üretilen restorasyon projelerinde tercih edilmemektedir. Bunun yerine projelerde genel kabul gören yenileme-rekonstrüksiyona dayalı uygulama daha kolay olması nedeniyle müellif tarafından tercih edilmektedir. Bu nedenle farklı ve güncel teknikler araştırılıp koruma kurulu üyeleri, üniversiteler vb. koruma uzmanlarınca olumlu-olumsuz yönleri değerlendirildikten sonra üretilen koruma projelerine dahil edilebilir.

-Kentın geleneksel yapı malzemesi olan kireçtaşları kentte yeterli miktarda çıkarılmadığı için taş Urfa’dan temin edilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, ocak açma işleminin günümüzde ödenen vergiler de göz önünde bulundurulduğunda yatırım maliyetinin yüksek olması, Urfa’dan getirilen taşın birim fiyatının kentten elde edilen taşın yaklaşık yarısı olması ve kurumlar tarafından ihale edilen büyük ölçekli restorasyon işlerinde yöre taşının kullanılması ile ilgili herhangi bir zorunluluk bulunmaması nedeniyle firmaların daha ucuz taş temin etme yoluna gitmesi olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında geçmişte taş çıkarılan mağara - ocak niteliğindeki alanlar ve çevreleri günümüzde şehirleşmiş alanlardır. Bu durum söz konusu alanlardan taş elde etme işlemini olanaksızlaştırmaktadır. Ancak kent çevresinde yapılacak

etütler ile yeni taş rezervi alanların oluşturulabileceği ve devlet tarafından yapılacak teşviklerle yeni ocaklar açılabilmesi düşünülmektedir.

-Yapılan testler sonucunda *Urfa taşı* ve *Keymik taşı*nın özelliklerinin birbirine yakın olduğu hatta su emme oranı, basınç ve eğilme dayanımı açısından *Urfa taşı*nın daha iyi sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu malzeme renk olarak özgül taştan daha farklı olduğu için zaman geçse de dokuda hissedilmektedir. Venedik Tüzüğü'nün 12. maddesi göz önünde bulundurulduğunda kentte tarihi dokuda yapılan yeni müdahalelerin özgül olandan rahatlıkla ayırt edilebiliyor olması olumlu bir durumdur³⁹. Ancak yapılan restorasyon çalışmalarında yenileme ve rekonstrüksiyon miktarı fazla olduğu için kullanılan taş rengi dokuda hakim olmaktadır. Bu nedenle söz konusu farklılığının yapı ve doku bütününde yarattığı etki çok yönlü olarak tartışılması gereken bir olgudur.

Finansal Destek: Makalenin laboratuvar çalışmaları Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) kapsamında desteklenmiş ve finansal destek alınmıştır. BAP Proje No:2016-33'tür.

Kaynakça/References

- AKPOLAT, Mustafa S., **Gaziantep Kalesi Kentli Kale**, Ankara 2010.
- ALTIN, Alper, Gaziantep Türk- İslam Mimarisi (Eyyubiler'den Cumhuriyet'e), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2015.
- ANON, "Classification of Rocks and Soils for Engineering Geological Mapping Part 1: Rock and Soil Materials", **Bulletin of the International Association of Engineering Geology**, S.19, 1979, s. 364-371.
- BOGGS, Sam, **Principles of Sedimentology and Stratigraphy**, New Jersey 1987.
- ÇAM, Nusret, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep**, Ankara 2006.
- ÇİTÇİ, A. Edip, **İlkçağdan Günümüze Gaziantep Tarihi**, Gaziantep 2009.
- ERGEÇ, Rıfat, "Gaziantep Kalesi ve Hamamı", **Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu**, Gaziantep 2000, s. 269-281.
- ERGUVANLI, Kemal, "Gaziantep - Narlı Arasının Jeolojisi ve İnşaat Taşları", **Gaziantep Kültür Fikir ve Sanat Dergisi**, S. 23, Eylül 1959, s. 252-255.
- Gaziantep KUDEB, **Gaziantep Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu Analitik Etüd Raporu**, Gaziantep 2009.
- GÜLLÜ, R. Erhan, "Amerikalı Misyonerlerin Şehircilik Faaliyetleri Antep Örneği", **Türkiye'de İskan ve Şehirleşme Tarihi**, İstanbul 2012, s. 77 - 97.
- GÜZELBEY, C. Cahit, "Gaziantep'te Yapıcılık", **Gaziantep Kültür Fikir ve Sanat Dergisi**, S. 35, Kasım 1960, s. 244 - 246.

39 ICOMOS, "Venedik Tüzüğü", 1964, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf, Erişim Tarihi:13.02.2019.

- GÜZELBEY, C. Cahit, **Gaziantep Camileri Tarihi**. Gaziantep 1984
- GÜZELBEY, C. Cahit; YETKİN, Hulusi, **Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicillerinden Örnekler**. Gaziantep 1970.
- ICOMOS, “Venedik Tüzüğü”, 1964, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf/ Erişim Tarihi: 13.02.2019.
- ICOMOS, “ICOMOS Mimari Miras Tüzüğü”, 1999, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0464062001536913566.pdf/ Erişim Tarihi: 13.02.2019.
- ICOMOS, “Charter on the Built Vernacular Heritage”, 1999, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0464200001536913566.pdf/ Erişim Tarihi: 13.02.2019.
- KUBAN, Doğan, **Türkiye’de Kentsel Koruma. Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri**, İstanbul 2001.
- Mimar Sinan Üniversitesi Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Malzeme Uygulama ve Araştırma Merkezi, **Gaziantep Yöresel Taş Malzeme Analiz Raporu**, İstanbul 2018.
- Obruk Mağara Araştırma Grubu, **Gaziantep Yer altı Yapıları Envanteri Raporu**, Gaziantep 2012.
- ÖZDEĞER, Hüseyin, **Onaltıncı Asırda Ayıntab Livası**, İstanbul 1988.
- ŞENER, M. Fahrettin; UMUT, Mustafa; ÜZEL, Ayşe, **Türkiye’nin Geleneksel Yapı Taşları**, Ankara 2013.
- TURGUT, Paki; YEŞİLNACAR, Mehmet İrfan; BULUT Hüseyin, Yapı Malzemesi Olarak Urfa Taşı’nın Mekanik, Fiziksel ve Teknolojik Özelliklerinin Tespiti, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Proje Raporu, Şanlıurfa 2006.
- UĞUR, Hüsnü, Geleneksel Şehirsel Mekanlar, Değerlendirme ve Korunmaları Bağlamında Sistemik Yaklaşım-Gaziantep Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- YÜCE, Berrak, Osmanlı Dönemi İle Erken Cumhuriyet Dönemi Arasında Gaziantep’te Mimari Dokunun Değişimi (1839-1950), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- https://www.uni-muenster.de/Religion-undPolitik/en/aktuelles/2015/nov/PM_Ausgrabungen_Roemisches_Syrien.html/ Erişim Tarihi:19.02.2019.

Kaynak kişiler

- Abdülkadir Evşen, Gaziantep, 05.10.2017, serbest mimar
- Mimar Zafer Okuducu,19.01.2016, Çekül bölge temsilcisi